

ДИАЛЕКТНИ РАЗЛИЧИЯ

Сложните по своя характер различия между българските диалекти могат да бъдат категоризирани и представени в три основни рубрики. Описанието по-долу следва такъв модел.

В рубриката *Фонетика* се описва звуковата система на диалекта. Специално внимание е обърнато на застъпниците на основни старобългарски гласни, тъй като те очертават ясно разграничени ареали.

В рубриката *Ударение* се описват систематични различия в мястото на ударението в сравнение с книжовния език.

В рубриката *Морфология* се описват характерни отличителни черти на съществителните, местоименията и глаголите в сравнение с книжовния език.

* * * * *

ЗАПАДНОРУПСКИ: разложко-бабяшки

Голямата група на рупските говори покрива голяма част от Южна България. Западната им част включва няколко ясно обособени диалектни групи, между които е разложко-бабяшкият говор, представен в този сайт от селата Бабяк (Бб) и Долно Драглище (Дд) и град Банско (Бн).

Стойков различава бабяшки и разложки диалект и представя списък от черти за всеки от тях, но между двата списъка има значително припокриване. Прегледът на 314 карти от третия том на Българския диалектен атлас показва само незначителни акцентни и морфологични различия, както и по-силна редукция на гласните в Бабяк. Не смятаме тези различия за достатъчни да разграничим два диалекта и използваме термина „разложко-бабяшки диалект“. Терминът „разложки“ покрива региона като цяло, но ние добавяме „бабяшки“, защото това е познат термин в българската диалектология.

Това е едно от местата в България, където местният диалект е в активна употреба и от местните образовани хора nerядко може да се чуе реч, която се различава от традиционния диалект само по употребата на учени думи. Това, разбира се, не означава, че те не владеят книжовния език и не си служат с него.

Следва списък на особеностите на разложко-бабяшкия диалект, базиран на текстовете от трите населени места, представени в сайта. Примерите са взети от текстовете.

Съкращения: с главна буква е населеното място, както е посочено по-горе (Бн = Банско); числото, което следва, показва номера на текста от селото (например Бб1 = Бабяк 1), а след многоточието е номерът на реда в текста, където посочената форма се появява.

Фонетика

- На мястото на ятовата гласна в ударени срички се появява /ê/, въпреки че в Долно Драглище далеч по-често се появява /e/.

Примери: *рѣжѣт* (Бб1: 32), *бѣло* (Бн: 8), *нѣме* (Дд1: 35) // *врѣме* (Дд2: 3), *бѣга*: (Дд1: 36)

Разликата между Долно Драглище и другите две селища по отношение на ятовата гласна не е толкова голяма, колкото изглежда. Би била значителна, ако рефлексът на ятовата гласна беше съвпаднал с етимологичното /e/, както в почти всички западни диалекти. Всъщност двете гласни остават различни: етимологичното /e/ се стеснява до /ê/ (фонетична промяна известна като „верижна промяна“).

Примери с тясно /e/: *нѣнел'* (Дд1: 22), *нѣгу* (Дд(: 22)

- На мястото на голямата носовка в ударени срички се появява /a/.

Примери: *мàже* (Бб2: 8), *скàпу* (Бн: 230), *сàдувèто* (ДД1: 14)

Бележка: За разлика от много български диалекти, групата /p/ + голяма носовка не се е сляла със силабичното /p/.

Примери: *крàк* (Бн: 9), *трàса* (Бб1: 30)

• На мястото на големия ер се явява /a/ или /o/ в коренни срички, докато в афикси и в определителния член се явява само /o/.

Примери с голям ер в корена: *мàх* (Бн: 302), *зèлàже* (ДД1: 34) // *тòкму* (Бн: 168)

Примери с голям ер в афикс: *сошìени* (Бн: 302), *соберèм* (ДД3: 34).

Примери с голям ер в определителен член: *крàгу* (Бн: 8), *лèбу* (ДД3: 18)

• На мястото на силабичните /p/ и /л/ се явяват съответно /ръ/ и /ъл/.

Примери: *връшèме* (Бб2: 9), *бръ̀каме* (ДД3: 24), *врв̀ви* (ДД1: 5) // *в̀на* (Бн: 273), *нèп̀ни* (Бн: 154)

Бележка: В Банско се срещат многобройни случаи с /ър/.

Примери: *к̀р̀рав̀ици* (Бн: 183), *б̀р̀р̀ду* (Вн: 269)

• На мястото на групата /чp/ + малък ер се явява групата /цър/.

Примери: *ц̀р̀ва* (Бн: 152), *ц̀р̀ни* (Бн: 268), *исц̀р̀ви* (ДД3: 40)

• Съгласната /x/ изпада в повечето позиции. След гласната /y/ тя се замества с /в/, а в окончания за минали времена изпада или се замества с /й/.

Примери: *л̀èп* (Бб2:18), *òдìм* (Бн: 296), *òру* (ДД2: 3) // *д̀у̀вè* (Бб2: 13), *п̀у̀вè* (ДД1: 23) // *й̀деа* (ДД1: 13), *р̀èк̀уа* (Бн: 232) // *р̀àнèйè* (Бб1: 28), *б̀èй̀ме* (Бн: 236), *кàж̀ай* (Бн: 209), *òдèй̀ме* (ДД2: 10)

Само в Бабяк на мястото на /x/ пред съгласна в глаголни окончания се явява ларингална фрикативна съгласна /h/.

Примери: *й̀èдèй̀ме* (Бб2: 15), *м̀èлèй̀ме* (Бб2: 19)

• Изпадането на /x/ пред съгласна се компенсира от удължава на предходната гласна.

Примери: *кòлè:ме* (Бн: 217), *печè:ме* (ДД3: 5)

• Неударените гласни често изпадат.

Примери: *ж̀й̀т̀то* (Бб2: 10), *к̀у̀п̀ме* (Бн: 273), *р̀àп̀т̀й̀ло* (ДД2: 3)

• Началната група /мн/ се дисимилира във /фн/.

Пример: *ф̀нòгу* (Бн: 87)

• Групата /сp/ е заместнена от група /стр/.

Примери: *стрèд̀àтè* (Бб1: 5), *стрèд̀àтè* (Бн: 124)

• Меките /к' / и /г' / са заместени с /ч' / и /ж' /.

Примери: *к'е сѝте* (Бб 1: 7), *ч'е нумѝнеш* (Бб4: 26), *ч'е кажѝвам* (Бн: 89) // *ч' ѝде* (ДД1: 15)

- Аористните форми и причастия на глаголи от някои разреди се образуват от сегашната основа.

Пример: *кажѝй* (Бн: 209)

- Някои вторични имперфективни глаголи са образувани от перфективната основа.

Примери: *кажѝвам* (Бн: 89), *рѝзрѝжува* (Бн: 188)

- Страдателните причастия се образуват със суфикса */-н/*.

Примери: *измѝени* (Бн: 181), *сошѝени* (Бн: 302)